

Е.Ю. Сова

ИСТОРИЧЕСКИЕ И РЕЛИГИОЗНЫЕ ПРЕДПОСЫЛКИ
ФОРМИРОВАНИЯ ОТВЕТСТВЕННОЙ ГУМАНІТАРНО-
ТЕХНИЧЕСКОЙ ЭЛИТЫ В СТРАНАХ АРАБО-МУСУЛЬМАНСКОГО
МИРА

В статье приводятся обобщенные исторические сведения о периоде расцвета науки, техники и образования в странах арабо-мусульманского мира и о степени их влияния на научный прогресс в странах Западной Европы, а также установлены религиозные факторы, оказавшие влияние на эти процессы. Дается краткая характеристика системы образования в странах арабо-мусульманского региона в период расцвета и в последние десятилетия. Затрагивается тема развития зеленых технологий в ОАЭ. Проведен анализ перспектив дальнейшего формирования ответственной гуманитарно-технической элиты в данном регионе.

Ключевые слова: арабо-мусульманские страны, научно-техническое развитие, ислам, образование, мировой рейтинг, ОАЭ, зеленые технологии.

Стаття надійшла до редакційної колегії 18.11.2016

УДК: 94(477.52/.6)«17»:625

*Ткаченко С.С., Коніва Ю.В., Овчаренко Ю.С.
м. Харків, Україна*

**ТОРГІВЕЛЬНІ ФУНКЦІ ШЛЯХІВ СПОЛУЧЕННЯ НА ТЕРИТОРІЇ
СЛОБІДСЬКОЇ УКРАЇНИ У ХVІІІ СТ.**

Заселення Слобідської України у другій половині ХVІІ ст. призвело до кардинальної перебудови системи сполучень, яка функціонувала тут раніше. Результатом цього стало формування багаторівневої системи сполучень ХVІІІ ст. Тодішні дороги поділялися на загальнодержавні, губернські і повітові. Ця мережа об'єднувала як великі,

так і малі населені пункти. Саме дороги загальнодержавного та губернського значення відігравали провідну роль у торгівлі регіону.

Найбільш репрезентативними джерелами цього дослідження є картографічні матеріали, а саме карти Деліля [6, 7], карти-плани Генерального межування [4] та ін. Також були використанні статистично-описові матеріали: «Опись Харьковского наместничества» [3], яка була створена І. Переверзевим 1788 р.

Розвиток шляхів сполучення у Слобідській Україні у XVIII ст. залежав від багатьох чинників. Однак провідну роль у становленні мережі комунікацій, поряд із сільським господарством відігравала торгівля. Так само, як покращення шляхів сполучення впливало на економічно-соціальний поступ.

Основним видом торгівлі у XVIII ст. у Слобідській Україні залишалася ярмаркова. Ярмарок (від нім. *Jahrmarkt* — річний ринок, щорічний базар; *jahr* – рік + *markt* – базар) – торг, який влаштовувався певної пори року, у певному місці для продажу і купівлі товарів; ринок товарів; періодичний торг; великий базар, часто з розважальними заходами і виставами; місце, де відбувалася гуртова й роздрібна торгівля різними товарами тощо.

Купівля і продаж товарів здійснювалися у відведеному владою або визначеному громадою місці, яке називалося «торгом», «торговицею», «торжком». Традиційними торговельними шляхами історично були пов'язані між собою всі українські землі. Об'єднання в середині XVII ст. Лівобережжя і Слобожанщини, а наприкінці століття – Правобережної України у складі одної держави, а також приєднання Криму значно активізували економічні зв'язки цих земель, а також створювали кращі умови для торгівлі не лише з країнами Західної Європи, а й із східними державами.

З XVIII ст. ярмарки в Україні мали загальноімперське значення. Деякі з них утворювали так зване «ярмаркове коло»: 10 гуртових ярмарків відбувалися за чергою один за одним у 7 містах (Воздвиженський ярмарок: Кролевець, Курськ, Полтава, Єлисаветград, Харків, Суми, Ромни); у них брали участь ті самі купці. Деякі з них спеціалізувалися на певних товарах (хміль: Житомир, Дубно, Рівне; вовна: Каховка, Бахмуг, Павлоград; велика рогата худоба й коні: Кривий Ріг), хоча на переважній більшості ярмарків торгували різним товаром. З одного боку спостерігалося зростання чисельності населення Слобожанщини, розвивалося землеробство,

скотарство і промисли, посилювалися економічні зв'язки міст Лівобережної та Слобідської України. Тоді значно збільшилося кількість ярмарків і кожному місту та містечку забезпечувалися вигідні умови (податкові пільги, безпеку, забудування) для проведення ярмаркових торгів. Упродовж другої половини XVII - XVIII ст. ярмарки мали в основному місцевий характер. Розвиткові ярмарок також сприяла розбудова шляхів та засобів транспорту. Із налагодженням шляхів сполучення і розвитком економічних зв'язків між районами деякі ярмарки перетворилися на міжрегіональні. За даними А. Г. Слюсарського на Слобожанщині у середині XVIII ст. було понад 120 річних ярмарок [5, с. 353]. З іншого боку ліквідація Гетьманщини та слобідських козацьких полків, а також закріпачення селянства об'єктивно гальмували соціально-економічний розвиток українських земель XVIII ст.

Велике господарське значення ярмарків полягало в тому, що вони були своєрідними артеріями у розподілі товарів в різних містах, містечках, великих та малих селах, хуторах. Їм належала значна роль у зовнішній торгівлі. На них зосереджувалися товари, що вивозилися через сухопутні митниці та азовські й балтійські порти. Говорячи про велике значення ярмарків у господарському житті XVIII ст., варто зазначити, що їх існування було зумовлене цілим рядом причин, пов'язаних зі станом тогочасної економіки. Серед цих причин можна назвати такі: облаштвані шляхи сполучення, повільність товарообігу, слабкість постійної торгівлі та відсутність широкого кредитування.

Торгівля, як і все господарське життя Слобожанщини, була пов'язана з формуванням і розвитком ринкових відносин. Українці, що поселилися на Слобожанщині, займалися купівлею та продажем різних предметів з перших днів поселення. Торгівлею займалися міщани, козацька старшина і навіть селяни. Уряд, розуміючи важливе значення торгівлі, допомагав торгівцям та поселенцям у їх матеріальному зміцненні, постійно контролював місцеву торгівлю. Харків'яни через чотири роки після поселення (1659 р.) подали цареві прохання про дозвіл збиратися на Пречистенський ярмарок (15 серпня) і введення безмитної торгівлі. [1, С. 135]

Поступово ярмарки виникають у всіх великих населених пунктах: 1) містечках, 2) містах, 3) слободах. Економічний розвиток країни руйнував тимчасові перешкоди. Так на початку XVIII ст. у Харкові, Сумах, Охтирці і Ізюмі було по два щотижневих торги. Проводилися вони в

установлені дні: в Харкові – по п'ятницях і понеділках, у Чугуєві – по неділях і п'ятницях, в Глушці – по четвергах (в сотенних містечках торги проходили раз на тиждень). На слобідські ярмарки і торги торговці везли сукно, шовкове вбрання, вироби з вовни, хустки, панчохи, крім того книжки, срібні, олов'яні, мідні, кришталеві та інші вироби, а також леміші, серпи, сокири, коси та дзвони. Торгові люди з Слобожанщини постачали хліб та інші сільськогосподарські продукти. Великим попитом користувалися килими, виготовлені харківськими ткалями, слобожанські тютюн і горілка.

Центральне місце у торгівлі не лише Слобожанщини, а й усього Лівобережжя посідав Харків. Реалізовувалася товарна продукція на щотижневих торжках та ярмарках (великих, середніх та малих). Великі ярмарки у Харкові проходили чотири рази на рік: зимова – Хрещенська (20 днів), весняна – Троїцька (15 днів), літня – Успенська (20 днів) та осіння – Покровська (20 днів). Зазвичай у Харкові проходили великі ярмарки. Саме до Харкова сходилися головні торговельні шляхи. Варто зазначити, що одним із чинників економічного зростання міста у XVIII ст. стало формування нової системи сполучень, яка задовольняла тодішні сільськогосподарські, ремісничі та торговельні потреби.

Сюди з Дону приганяли коней та привозили рибу, із Суздаля – різноманітні види полотна, з Москви та Петербурга – англійське сукно. У російські землі з Харкова вивозили збіжжя, сало, шкіри, кожухи, сукно, килими, мед, віск, овочі, тютюн та горілку. Із Західної Європи через прибалтійські порти, а потім через Москву і Суми надходили галантерейні вироби, голки, коси, із східних та південних країн через Ростов-на-Дону – солодоші, прянощі. Важливим торговельним центром Слобожанщини, окрім Харкова були також Суми, куди з Ростова та Таганрога надходили риба та «східні» товари, з Суздаля та підмосковних міст – полотна, з Тули – залізні, мідні вироби, зброя, з Павловська – коні, з Волхова – хомути, з Белгорода – вовна, мило, панчохи. Вивозили ж із Сум збіжжя, худобу, вовну, сало. Тут же продавали англійське сукно, французькі, іспанські, польські, португальські товари, які потрапляли з балтійських портів, балканські та турецькі товари.

Отже, у XVIII ст. на території Слобідської України сформувалася багаторівнева система транспортних комунікацій. Інтенсивний розвиток шляхів сполучення сприяв розгортанню активної торгівлі та перетворення

міста Харкова в один із найбільших торгівельних центрів, не лише Слобожанщини, а й всієї України.

Список літератури: 1. Багалій Д. І. Історія Слобідської України / Д. І. Багалій. – Харків : Основа, 1993. – 256 с. 2. Кудрявцев А. С. Очерки истории дорожного строительства в СССР (дооктябрьский период) / А. С. Кудрявцев. – М. : Дориздат, 1951. – 332 с. 3. Описи Харківського намісництва кінця XVIII ст. : Описово-статистичні джерела / АН УРСР, Археограф. комісія та ін.; Упоряд. В. О. Пірко, О. І. Гуржій; Редкол. П. С. Сохань (відп. ред.) та ін. – К. : Наукова думка, 1991. – 222 с. 4. Російський державний архів древніх актів, м. Москва (РДАДА). – Ф. 1356. – Оп. 1. – Спр. 6390; Спр. 6311; Спр. 6319; Спр. 6346; Спр. 6357; Спр. 6351; Спр. 6371; Спр. 6372; Спр. 6327; Спр. 6395; Спр. 6339; Спр. 6340; Спр. 6341. 5. Слюсарський А. Г. Социально-экономическое развитие Слобожанщины XVII-XVIII вв. / А. Г. Слюсарский. – Харьков : Харьковское книжное изво, 1964. – 460 с. 6. Poroguis du Dnepr au-dessus de Kamenosaton 1724-1729 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b55003129z/fl.zoom.r=Cartes%20manuscrites%20de%20la%20collection%20Joseph%20Nicolas%20Delisle>. Дата доступу : 25.04.2014 р. 7. Partie de l'Ukraine 1724-1729. – Режим доступу : <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b55003172w/fl.zoom.r=Cartes%20manuscrites%20de%20la%20collection%20Joseph%20Nicolas%20Delisle.langEN>. Дата доступу : 25.04.2014 р.

Bibliography (transliterated): 1. Bagalij D. I. Istoriya Slobids'koyi Ukrainy` / D. I. Bagalij. – Xarkiv : Osnova, 1993. – 256 s. 2. Kudryavcev A. S. Ocherky` y`story`y` dorozhnogo stroy`tel`stva v SSSR (dooktyabr`sky`j pery`od) / A. S. Kudryavcev. – M. : Dory`zdat, 1951. – 332 s. 3. Opy`sy` Xarkivs`kogo namisny`cztva kincyа XVIII st. : Opy`sovo-staty`sty`chni dzherela / AN URSSR, Arxeograf. komisiya ta in.; Uporyad. V. O. Pirko, O. I. Gurzhij; Redkol. P. S. Soxan` (vidp. red.) ta in. – K. : Naukova dumka, 1991. – 222 c. 4. Rosijs`ky`j derzhavny`j arxiv drevnix aktiv, m. Moskva (RDADA). – F. 1356. – Op. 1. – Spr. 6390; Spr. 6311; Spr. 6319; Spr. 6346; Spr. 6357; Spr. 6351; Spr. 6371; Spr. 6372; Spr. 6327; Spr. 6395; Spr. 6339; Spr. 6340; Spr. 6341. 5. Slyusars`ky`j A. G. Socy`al`no-ekonomy`cheskoe razvy`ty`e Slobozhanshhy`ny XVII-XVIII vv. / A. G. Slyusarsky`j. – Xar`kov : Xar`kovskoe kny`zhnoe y`zvo, 1964. – 460 s. 6. Poroguis du Dnepr au-dessus de Kamenosaton 1724-1729 [Elektronny`j resurs]. – Rezhy`m dostupu : <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b55003129z/fl.zoom.r=Cartes%20manuscrites%20de%20la%20collection%20Joseph%20Nicolas%20Delisle>. Дата доступу : 25.04.2014 р.

<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b55003129z/fl.zoom.r=Cartes%20manuscriptes%20de%20la%20collection%20Joseph%20Nicolas%20Delisle>. Data dostupu : 25.04.2014 r. 7. Partie de l'Ukraine 1724-1729. – Rezhy'm dostupu : <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b55003172w/fl.zoom.r=Cartes%20manuscriptes%20de%20la%20collection%20Joseph%20Nicolas%20Delisle.langEN>. Data dostupu : 25.04.2014 r.

С.С. Ткаченко, Ю.В. Коніва, Ю.С. Овчаренко

ТОРГІВЕЛЬНІ ФУНКЦІЇ ШЛЯХІВ СПОЛУЧЕННЯ НА ТЕРИТОРІЇ СЛОБІДСЬКОЇ УКРАЇНИ У XVIII СТ.

У статті розкрито основні торгівельні функції шляхів сполучення у Слобідській Україні. З'ясовано основні види та форми, як зовнішньої, так і внутрішньої торгівлі на Слобожанщині у XVIII ст. Окреслено зв'язок між функціонуванням ярмарків та становлення мережі доріг на території Слобідської України. А також акцентовано увагу на перетворенні Харкова у XVIII ст. в головний транспортний вузол та торгівельний центр Слобідської України.

Ключові слова: дорожні комунікації, торгівля, ярмарки, Слобідська Україна, Харків.

S. Tkachenko, Y. Koniva, J. Ovcharenko

THE FUNCTIONS OF TRADE WAYS IN THE TERRITORY OF SLOBODA UKRAINE IN XVIII CENTURY.

In the article had been exposed the basic trade functions of ways of report in Sloboda Ukraine. Had been found out the basic kinds and forms, both foreign and internal trade in Sloboda Ukraine in XVIII century. Had been outlined the connection between functioning of fairs and becoming of network of roads on territory of Sloboda Ukraine. And also had been accented the attention on converting of Kharkiv into XVIII century in a primary transport node and trade center of Sloboda Ukraine.

Keywords: network of the roads, the trade, the fairs, Sloboda Ukraine.

С.С. Ткаченко, Ю.В. Конива, Ю.С. Овчаренко

ТОРГОВЫЕ ФУНКЦИИ ПУТЕЙ СООБЩЕНИЯ НА ТЕРРИТОРИИ СЛОБОДСКОЙ УКРАИНЫ В XVIII СТ.

В статье раскрыты основные торговые функции путей сообщения в Слободской Украине. Выяснены основные виды и формы, как внешней, так и внутренней торговли на Слобожанщине в XVIII ст. Очерчена связь между функционированием ярмарок и становления сети дорог на территории Слободской Украины. А также акцентировано внимание на превращении Харькова в XVIII ст. в главный транспортный узел и торговый центр Слободской Украины.

Ключевые слова: дорожные коммуникации, торговля, ярмарки, Слободская Украина.

Стаття надійшла до редакційної колегії 18.11.2016